

Mártonfi György

A felmérés néhány tanulsága

Felmérésünk segített jobban megismerni a végzős szakiskolásokat. A korábbinál sokkal differenciáltabb képpel rendelkezünk arról, hogy a végzősök honnan jönnek és hová tartanak, azaz társadalmi háttérükről és aspirációikról, ezek összefüggéseiről. E két dimenzióról gyakran megfelelkeznek azok, akiknek látókörében csupán a szakképesítés és a munkakör van, ezt próbálják „Excel táblákban összehangolni”, de az Excel-cellák mögött megbújó emberek szándékaival, döntéseivel nem kalkulálnak, azokat nem is ismerik. Pedig a munkaerő-piaci reálfolyamatokat a piaci hatások és adminisztratív kényszerek mellett a társadalmi helyzet által befolyásolt, az egyének megfontolásai után meghozott döntések ezreinek eredője is befolyásolja, amelyek teljesen átírhatják – sokszor át is írják – a munkaerő-tervező logika által elképzelt folyamatokat. Az egyéni döntések szabadságfoka még a diktatúrákban is jelentős, az elképzelt forgatókönyveket alapjában felforgató – ezt a Kádár-korszak munkaerőpiacának ismeretében nyugodtan elmondhatjuk –, nemhogy a kiterjedt egyéni szabadságjogok, a munkaerő uniós környezetben is szabad mozgásának idején.

Sajnos a fiatalok tényleges munkaerő-piaci mozgásának a követése egy elegendően nagy és egzakt mintán olyan költségeket igényelt volna, amelyek a mostani kutatás számára nem álltak rendelkezésre. A lassan talán elinduló szakképzési pályakövető rendszer is csak korlátozottan lesz majd képes információt szolgáltatni a végzettekről. Főleg arról lesznek majd információink ugyanis, hogy éppen hol vannak, mit csinálnak a végzettek, de nagyon keveset fog elárulni arról, hogy miért. Márpedig ez a sokszereplős, sokdimenziós társadalmi térben zajló társasjáték e nélkül nem érthető meg. Aki erről nem tud semmit, az hajlamos lesz olyan leegyszerűsített – és hatásaiban káros – választ adni, hogy amiből kevés van, abból többet kell képezni, és ahova nem akarnak menni a fiatalok, oda – esetleg leplezett – adminisztratív kényszerrel vagy egyéb módon kell őket terelni. Aztán meglepődik majd, hogy mégsem jelenik meg az elvárt mennyiségű és minőségű munkaerő többlet ott, ahol szeretné. Gondoljunk csak az elmúlt évtizedekben százezres számban kiképzett fiatal és középkorú polgártársunkra, akiknek hiányszakmákról szóló oklevél lapul a fiókjában, de ma más szakmában dolgozik, szakképzettséget nem igénylő munkát végez, munkanélküli vagy inaktív. Minden felsorolt kategóriában tömegek vannak, de hogy miért, azt mintha nem is akarnánk megtudni. Márpedig ezzel annak esélyét is csökkentjük, hogy kisebb hiányt észleljenek a munkáltatók.

A felmérés, amelyről beszámoltunk, egy kis hozzájárulás tudatlanságunk csökkentéséhez. Bár nem a végzetek munkaerő-piaci mozgását és munkaerő-piaci helyzetükre való reflektálását, ezzel kapcsolatos véleményüket mértük, hanem végzés előtti pályájukat és szándékaikat, de azt gondoljuk, hogy a végzés előtt egy-két hónappal már elég pontos – persze a későbbiek során is folyamatosan módosuló – elképzeléseik vannak arról, mi fog velük történni. De legalábbis arról, hogy mit szeretnének, ha történne velük, mik a – határozott vagy sokszor

még bizonytalan – céljaik. A továbbtanulási és foglalkoztatási helyzetre vonatkozó adatok egyébként rendkívül hasonlóak azon felmérések eredményeihez¹, amelyek a végzetek tanulmányairól, munkaerő-piaci státuszáról tudósítanak – persze a költségkorlátok miatt szintén nem kis hibahatárral –, igazolva, hogy a végzés előtti pillanatokban az érdemi döntések általában már megszülettek, csupán a munkaerőpiac korlátozott, és előre pontosan nem is felmérhető fogadókészsége miatti kényszerek módosítják az összképet. Nem véletlen, hogy egyetlen ponton van jelentős eltérés a mért-becsült tényadatok és a végzős diákok szándékai között: a munkanélküliség veszélyét nagymértékben alábecsülik a fiatalok, ebben a tekintetben inkább optimisták, mint realisták, de azt is mondhatjuk, hogy megtévesztik őket azok a sommás, de összességében alaptalan vélekedések, hogy a hiányszakmában könnyű elhelyezkedni. Alig néhány százalékuk kalkulál munkanélküliséggel, miközben a hiányszakmákban végzetek közül az elhelyezkedni szándékozónak mintegy fele tapasztalja meg a munkanélküliséget az első egy-két évben, és 8 hónappal végzés után is még több mint negyede van munka nélkül, a nem hiányszakmákban végzetekhez hasonló arányban.

1 Lásd többek között a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Gazdaság- és Vállalkozáselemző Intézetének (MKIK GVI) évente végzett, honlapjukon elérhető tanulói felméréseit (www.gvi.hu), valamint két felmérést, amelyek ugyancsak a TÁMOP 3.1.1 21. századi közoktatás (fejlesztés, koordináció) program keretében születtek. Ezek egyike a Tomasz Gábor által vezetett, 7.1.6-os elemi projekt (A tanulás és a munka világa közötti átmenet vizsgálata tanulói pályakövetéssel), melyben három éve végzett szakiskolások és szakközépiskolások töltötték ki postai úton eljuttatott kérdőívet. A másik a Mártonfi György által vezetett 6.1.1-es, *Elhelyezkedési esélyek* című kutatás 2009 novemberében, szakképző intézmények vezetői körében végzett kérdőíves vizsgálata, ahol az intézményvezetői becslések adnak tájékoztatást a végzetek sorsáról. Itt is érdemes megemlíteni, hogy a becslések adatai nagyon pontosan egybeesnek a mért adatokkal. Erről lásd az OFI honlapján elérhető *Intézményi és helyi pályakövetés a szakképzésben* című kiadványt.

A felmérés eredményeit itt nem foglaljuk össze, hanem néhány fontos, újszerű, de a szakmai közbeszédben gyakran elhanyagolt-elfeledett, esetleg csak kevesek által ismert tényre hívjuk fel a figyelmet. Közhely például, hogy a szakiskolába „maradékélv” alapján kerülnek a fiatalok, többségük saját választása alapján nem itt tanulna. Ezt nem csak az támasztja alá, hogy sokan középiskolából kerülnek a szakiskolába, illetve sokan nem első helyen kerültek az adott iskolába, és csak minden második diák tanulja azt a szakmát, amit eredetileg szeretett volna, de az is, hogy a végzősöknek még több mint fele „kacérkodik” az érettségi megszerzésének gondolatával.² Negyedük-harmaduk rögtön a szakmunkásvizsga után be is iratkozik egy érettségihez vezető programra, sokan pedig későbbi életútjuk során teszik ezt.

Ugyancsak a maradékélvvel kapcsolatban érdemes arra is odafigyelni, hogy a szakiskola mást jelent a fiúk és a lányok számára, nemek szerint más társadalmi réteget ismertet be. Ha meggondoljuk, hogy – a középfokon tanulók nagyjából 2%-át, nemek szerint viszonylag kiegyensúlyozott arányban beiskolázó speciális szakiskolákat most figyelmen kívül hagyjuk – a középfokon tanulók előképzettség szerinti legelső rétege kerül így vagy úgy a szakiskolába, de közöttük majdnem kétszer annyi a fiú, mint a lány, akkor könnyű megbecsülni, hogy a lányok teljesítmény szerinti alsó kb. 20%-a, míg a fiúknak mintegy 35-40%-a kerül szakiskolába. Mivel a teljesítmény nagyon erősen összefügg a szociális háttérrel, ezért a lányok átlagos háttere és teljesítménye is relatíve rosszabb társadalmi pozícióról árulkodik. Ezt egyébként nagyon jól mutatja az a generációk közötti mobilitást elemző tanulmány, amely szerint a fiúknak csak 20%-ára igaz, hogy iskolai végzettségüket tekintve magasabb társadalmi státuszt érnek el a szakiskola elvégzésével, mint azonos nemű szüleik, addig a lányoknál ez az arány kétszeres, 40% körüli, hiszen ők a társadalom még hátrányosabb rétegeiből érkeznek.

A társadalmi mobilitással kapcsolatban még egy fontos megjegyzést teszünk. Ha figyelembe vesszük, hogy a szakiskolai végzettség most átlagosan lényegesen alacsonyabb társadalmi státuszt és rosszabb munkaerő-piaci esélyeket eredményez mint a szülők iskolába járásakor, a késői Kádár-korszakban, akkor a társadalmi státuszukat formálisan megőrzők – a szakmunkás szülők szakmunkás végzettségű gyermekei – tulajdonképpen lefelé mobilaknak tekinthetők, akiknek szülei relatív társadalmi státuszát nem sikerül megőrizniük, ha nem tanulnak tovább. Ők teszik ki a szakiskolát végzettek nagy többségét, a formálisan is lefelé mobilakkal együtt a lányok 60, a fiúk 80%-át. A szakiskola tehát többségében az alulról jövők, és a társadalmi lejtőn további lecsúszás veszélyével fenyegetettek iskolája, ahol az érettségi megszerzésének igénye-reménye sokszor a társadalmi ranglétrán való megkapaszkodás eszköze is. Mindez nemcsak a végzősökről szól, hiszen bár a mintában a képzésből végzés nélkül kimaradtak sokasága már nem szerepelt, de közülük is nyilván csak kevesen sorolhatók a felfelé mobilak közé.

A korábban lemorzsolódókról csak a kilencedik évfolyamos szakiskolások körében folytatott adatgyűjtésekkel való összehasonlításból, valamint a végzősöknek a lemorzsoló-

2 Egy korábbi felmérésünk szerint a kilencedikeseknek még háromnegyede gondolja úgy, hogy vagy a szakiskola elvégzése után közvetlenül, vagy később érettségit szerez. Lásd: Mártonfi György: Egy felmérés és két tanulmányút tapasztalatai, *Szakképzési Szemle*, 2004/4.

dókról közölt információi alapján tájékozódunk. Mindkét relációban van egy-két fontos üzenetünk. A kilencedikesekkel való összehasonlítás egyik legfontosabb eredménye az, hogy akik az általános iskolában évismétlésre buktak, azoknak mintegy 70%-a el sem jut a szakmunkásvizsgáig. Míg ugyanis a 9. évfolyamon a szakiskolások 22%-a jelezte, hogy az általános iskolában buktott évismétlésre, addig a végzősöknek csupán 7%-a. A többiek eltűntek a rendszerből. Az általános iskolában súlyos tanulási kudarcokat elszenvedők számára tehát a jelenlegi szakiskolai környezet nem alkalmas a társadalmi integráció elemi feltételeinek biztosítására, a szakiskolai végzettséghez való eljuttatásra. Az általános iskolai évismétlés olyan erős előrejelzése a későbbi – az iskolarendszeren belül végleges – kudarcnak, amelyet nem volna szabad figyelmen kívül hagyni.

A lemorzsolódásról fontos adalék, hogy a korábban lemorzsolódott 20-30%-on túl a végzősök mintegy ötödének is komolyan megfordult korábban a fejében, hogy végzettség nélkül abbahagyja tanulmányait, sőt, ezt nagyjából az esetek felében családjuk is támogatta volna. És mégis eljutottak a szakmunkásvizsgáig! Ez azt jelenti, hogy bár a szakiskolák jelenlegi erőforrásaikkal, pedagógiai gyakorlatukkal egy jelentős réteget képtelenek a képzésben tartani, ugyanakkor egy nagyon jelentős olyan réteget meg tudnak tartani, és végzettséghez tudnak juttatni, akik az iskola abbahagyásához még otthoni támogatást is élveztek. Ők az iskolai erőfeszítések nélkül nyilván nem jutottak volna idáig, tehát a szakiskolák jelentős kudarcok mellett jelentős sikereket is fel tudnak mutatni. Itt azonban hangsúlyoznánk, hogy ez erőforrásfüggő is, a szakiskoláktól humán erőforrás-állományuk megerősítése nélkül ennél többet elvárni nem lehet. Elsősorban segítő szakemberek, azaz szociálpedagógusok, fejlesztő pedagógusok, gyógypedagógusok, szociális munkások, pszichológusok alkalmazására és az ifjúságvédelmi kapacitás megsokszorozására gondolunk. Szeretnénk visszautalni egy korábbi akciókutatásunkra³, amely azt a becslést eredményezte, hogy a legproblémásabb (építőipari szakcsoportos) szakiskolai kilencedik évfolyamos osztályok mellett működő teljes állású szociálpedagógus munkája nagyjából megfelel azok számát, akik – előreláthatóan – lemorzsolódnak a rendszerből. Ez az oktatási rendszer egészének szintjén sem több ezer főnél, akiket célzottan alkalmazva drasztikusan csökkenthetnénk a lemorzsolódók arányát.

A felmérésben vizsgált 12 szakma közül 4-ben fordultak elő nagy számban lányok és 10-ben fiúk (két szakmában volt jelentős mindkét nem aránya). A teljes szakiskolás populációra is igaz, hogy a lányok sokkal kevesebb szakmából választhatnak, hiszen bár a fiúk által gyakorolt számos szakma – egyes vasas és építőipari szakmák, asztalos, villanszerelő – lányok általi gyakorlása elvileg nem ütközik akadályba, mégis csak szórányosan kezdik meg lánytanulók ezen szakmák tanulását. Ennek megváltozásához kulturális áttörésre volna szükség – hasonlóan az egykori NDK-hoz, ahol gyakori volt a lányok részvétele ezen foglalkozások gyakorlásában –, de ennek semmi jelét nem látjuk. Így viszont tény, hogy nemcsak szakiskolai szakmát, de ehhez társuló előnyöket – például ösztöndíjat – is kínáló hiányszakmákat is alig választhatnak a lányok. 2010-ben a 7 régió által megnevezett 70 hiányszakma között összesen 5 olyan volt (két régióban a szabó – korábban női-

3 Mártonfi György (szerk.): *Szakiskola és hátránykezelés*, Kisebbségkutató Intézet, 2008.

ruha-készítő –, két régióban a szociális gondozó és egy régióban az ápolási asszisztens), amelyet dominánsan lányok választanak. További 4 „koedukált” szakma (két régióban a szakács, egyben-egyben a pék-cukrász és a lótarló és -tenyésztő) volt még hozzáférhető a lányok számára, de ezzel együtt, amíg a fiúk régióként 8-10 ösztöndíjra is jogosító szakmából választhattak, addig a lányoknak egyetlen régióban adatott meg, hogy 3 ösztöndíjas szakmából választhassanak, de két régióban egyet sem választhattak, ezekben csupa fiús szakma került a tízes listára, és a további négy régióban is csak egy vagy kettő. Ez nyilvánvalóan méltánytalan, a lányokra nézve súlyosan diszkriminatív, a hátránnyal indulók egy jelentős csoportja számára további hátrányokat jelent.

Sok szempontból vizsgáltuk az egyes szakmákat tanulók közötti különbségeket, erre minden tanulmányban bőven találunk példákat. A szülők iskolai végzettsége és munkaerő-piaci státusza alapján egy úgynevezett szocio-ökonómiai státusz (SES⁴) indexet is képeztünk, amely jó közelítéssel méri az otthonról hozott hátrányok szintjét. A lányok által tanult négy szakma közül a bolti eladó és a nőiruha-készítő a sor végén található, ezek a tanulók sokkal hátrányosabb társadalmi rétegekből érkeznek, mint a nyolc fiús szakma bármelyikének tanulói. Ez is jelzi – ha önmagában nem is bizonyítja –, hogy a szakiskolás lányok összességében alacsonyabb társadalmi rétegekből érkeznek. A másik két, lányok által tanult szakmában (fodrász és szakács) a SES-index viszont átlag feletti, azaz a lányok számára ezek keresett szakmáknak minősülnek, míg az előbb említett kettő azoknak jut, akiknek érdemben nincs választásuk.

A fiúknál nem ez a helyzet. A SES-index szerinti különbségek sokkal kisebbek, pontos sorrendet sem mernénk felállítani, minthogy a hibahatár nagyobb, mint a mért különbségek. Ez számunkra arra utal, hogy a fiúknak valós választási lehetősége van sokféle szakma között. Annyi világosan látszik, hogy a bolti eladó fiúk mellett a kőművesek és a hegesztők SES-indexe sorolható a legalacsonyabb kategóriába, a lakatosok és szobafestők családi háttere valamivel szerencsésebb, míg a forgácsolóké, a villanszerelőké, a szakácsoké és az asztalosoké a vizsgált szakmák közül a felső kategóriába sorolható, utóbbiak között csak minimális különbségek vannak. Ez azt is jelenti, hogy a fiúk által tanult hiányszakmák között, bár vannak szignifikáns különbségek, világos presztízshierarchia

4 Az angol Socio-Economic Status elnevezés bevett rövidítése.

nem állítható fel. Annyi kijelenthető, hogy az építőipari szakmák e hierarchia alján vannak, a vasas szakmák presztízse egyértelműen magasabb, bár mindkét szakmacsoport differenciált, továbbá a villanyszerelő, az asztalos és a szakács szakmáké a gépészeti szakmáknál is magasabb. A SES-indextől nem független, hogy mely szakmákban mekkora a romák aránya. Ez a kőműveseknél a legmagasabb, legalább 20%, de akár 25-30% is lehet⁵, és jóval átlag fölötti – 11,8% – a bolti eladóknál is, míg a villanyszerelőknél csak 2,3%, a forgácsolóknál 3,0%, az asztalosoknál 4,1%.

Nagyon alaposan, sok kérdéssel jártuk körül a szakmaválasztást, ennek az iskolai kudarcokkal való kapcsolatát, a szakmához való viszonyt és a várható pályaelhagyást. Ennek különböző aspektusait több elemzés is érinti. A diákoknak csak nagyjából a fele tanul abban az iskolában, amiben tanulni szeretett volna, és ugyancsak a fele tanulja azt a szakmát, amelyet eredetileg tanulni akart. Az alacsonyabb presztízssű szakmákat átlag alatti arányban, tehát kevesebb mint az azt tanulók fele tanulja saját választás alapján, az átlagnál motiváltabban. A kényszerpályák és a tanulási kudarcok – bukás, lemorzsolódás – világos összefüggést mutatnak. A nem saját választás több tanulási kudarchoz, gyakoribb lemorzsolódáshoz, a szakma alacsonyabb szintű elsajátításához, azaz rosszabb minőségű munkaerőhöz, a szakmához való negatívabb, ellentmondásosabb viszonyhoz vezet, és ilyenkor a pályaelhagyási szándék is magasabb.

Egzakt módon a pályaelhagyási szándékot nem tudjuk mérni, de úgy becsüljük, hogy a diákok mintegy negyede sorolható azok közé, akik – ha a munkaerőpiacon érvényesülnek vele – hűségesek kívánnak maradni tanult szakmájukhoz. Nagyjából minden ötödik-hatodik fiatalról mondható egyértelműen, hogy biztos pályaelhagyó lesz. A többségnél ez még nem dőlt el, bár a végzés után azonnal további tanulmányokat tervezők – a megkérdezettek mintegy 40%-a – többségénél ez valószínűsíthető. A végzés után dolgozni szándékozóknál – a diákok valamivel több mint felénél – a munkaerőpiac kínálta előnyök, lehetőségek fogják eldönteni, hogy tanult szakmájában fog-e dolgozni valaki, vagy más területen vállal munkát. Ezzel kapcsolatban két fontos adatra hívnánk fel a figyelmet. Az egyik, hogy az adatokból úgy tűnik, a fiatalok mintegy havi 10 ezer forintnyi bérelőnyért már hajlamosak elhagyni tanult szakmájukat, ami – minthogy a hiányszakmákban realizálható jövedelmek kevés kivételtől eltekintve⁶ igen alacsonyak – azt jelenti, hogy ezekből a szakmákból nagy a kiáramlás. A fiatalok az alacsony bérkínálat miatt kevésbé látják ugyanis perspektívát tanult szakmájukban. A másik említésre méltó adat, hogy – hiába nevezik szakmájukat hiányszakmának – csak a fiatalok mintegy 60%-a gondolja úgy, hogy ha akar, munkaszerződéssel is el tud helyezkedni tanult szakmájában, és további 10% el tudna, de megítélése szerint csak feketén. Mintegy 30% akkor sem tudna elhelyezkedni, ha akarna, legalábbis így gondolja. Ők nem hiányt érzékelnek

5 A szülők roma identitását is vizsgáltuk. A végzős szakiskolások 7,9%-a nyilatkozott úgy, hogy szülei a roma/cigány etnikai kisebbséghez tartoznak, de további 14,1% jelölte be azt a felkínált válaszlehetőséget, hogy nem kíván válaszolni. Más adatokkal való összefüggéseket vizsgálva úgy becsüljük, hogy közöttük is legalább egyharmad, azaz további 4-5% roma, de őket az adatbázisban leválogatni, és így a statisztikai számításokba bevonni nem tudtuk.

6 Egyes fémipari szakmákban lokálisan átlag fölötti bérek is elérhetők, de ez is hely- és időfüggő.

tehát, ellentétben a munkáltatókkal. Ezek az arányok meglehetősen hasonlítanak azokhoz az adatokhoz, amelyeket az MKIK GVI említett tanulói felmérései alapján közöltek az intézet kutatói. Ott a 2010-es tanulmányban azt olvashatjuk, hogy 8 hónappal a szakmunkás-bizonyítvány kézhezvétele után az „ügynevezett” hiányszakmákban⁷ végzettségek legfeljebb az egyharmada dolgozik a szakmájában, és aki dolgozni akar, annak közel 30%-a munkanélküli, azaz ezekben az úgymond keresett szakmákban sem jut munkához. Ráadásul az RFKB-k által közzétett hiányszakma-listát valamennyi régióban domináló építőipari és gépészeti szakmákban a munkanélküliek aránya még az átlagnál is magasabb, 32-36% volt 2009-ben.

A fodrász szakma sajátos helyet tölt be a szakképesítések között, ezért is választottuk kontrollként a vizsgált szakmák közé. A régióknak immár nagyobbik felében „nem támogatott”, azaz beiskolázásában visszaszorított szakma, ezek között az egyetlen nagy létszámú szakmunkás szintű szakma. Pejoratív értelemben „divatszakmának” is nevezik, amelyet állítólag a munkaerő-piaci kereslet figyelembevétele nélkül, „felelőtlenül” választanak a lányok, akik utána tömegesen úgyse tudnak majd elhelyezkedni. Ezen álláspont szerint közpénzen történt képzésük tiszta veszteség a társadalom számára. A fodrásztanulók válaszainak és a témát érintő interjúk elemzése során megállapítottuk, hogy ez a kép – és egyúttal az RFKB-knak az a döntése, hogy a leépítendő szakmák közé sorolják – megalapozatlan. A fodrász tanulók sokkal nagyobb arányban kerültek motiváltan, saját választás alapján a szakmába mint bármely másik vizsgált szakma tanulói, és – nyilván ettől nem függetlenül – eredményesebben is teljesítettek a szakképzésben. Kevesebben morzsolódtak le, jobbak az eredményeik, a szakmát megítélésük szerint nagyobb arányban sajátították el jól, mint a többi szakma diákjai. Ami a sajtóban megjelenő híreknek teljesen ellentmond, a fodrászok a szakácsokat leszámítva valamennyi szakmánál nagyobb arányban remélnék munkát kapni saját szakmájukban. A megkérdezettek átlagosan 34,8%-a mondta azt, hogy első munkahelyének biztosan lesz köze most tanult szakmájához, ezen belül a fodrászok 48,3, a szakácsok 49,5%-a, míg a lakatosoknak csak 29,8, az asztalosoknak 23,0, a kőműveseknek 35,9%-a. Arra a kérdésre, hogy „Ha ennek az iskolának az elvégzése után úgy döntene, hogy munkát vállal, mit gondol, el tudna helyezkedni a szakmájában?” az átlagos 60,4%-nál csak alig kevesebben, 55,8% mondta azt, hogy legális munkaszerződéssel is kapna munkát. De ha a feketén vállalt munkát is számítjuk – ami a mai Magyarországon sok szakmában a realitás –, akkor összesen 73,4% gondolja úgy a fodrászok között, hogy szakmájában tud dolgozni, ha akar, szemben a többi szakmában kapott átlagosan 69,9%-kal. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a fodrász szakképzés – éppen résztvevői motiváltsága miatt – magasabb minőségű, mint sok ipari szakma szakképzése, és hogy a fodrászok a szépség- és divatiparban számos más munkakörben is keresettek, sokan kerülnek például butikokba eladónak, akkor egyáltalán nem tűnik úgy, hogy a végzett fodrászok munkaerő-piaci pozíciója rosszabb lenne, mint a hiányszakmákban

7 Köllő János, az MTA KTI közgazdász kutatója nevezi a hiányszakmákat „ügynevezett” hiányszakmáknak, jelezve, hogy egyáltalán nem egyértelmű, hogy ezekben közgazdasági értelemben nagyobb hiány lenne, mint más szakterületeken. Sőt, bizonyos összehasonlításban kisebb, illetve inkább más hiányokról – általános kompetenciák hiányáról, minőséghiányról, versenyképességi hiányról – van szó.

végzettké. Bévárakozásaik visszafogottak, de a nőiruha-készítőknél és a bolti eladóknál még alacsonyabbak a várható bérek, a szakácsok pedig – ahol a lányok esélyei lényegesen rosszabbak a fiúkénál – ugyan alacsonyabb bérre számítanak, de a szakmában való elhelyezkedés valószínűsége nagyobb náluk. Ha a fodrászképzésből kényszerűen kiszorultak számára elérhető szabóképzéshez vagy bolti eladó képzéshez hasonlítjuk, akkor a fodrászok esélyei meglehetősen jók a munkaerőpiacon. Képzésük az átlagosnál előnyösebb a társadalom számára is, megtérülő beruházás.

Kifejezetten új, az elemzés közben a kutatók számára is meglepetést okozó eredményekre vezetett a szakiskolások és a speciális szakiskolások válaszainak összehasonlítása. Azt tudtuk, hogy a középiskolások és a szakiskolások között a szociális háttér és a munkaerő-piaci esélyek – elhelyezkedés, foglalkozási biztonság, bérek – terén szakadékszerű különbségek vannak (függetlenül attól, hogy egyes sajtóhírek ennek ellenkezőjét állítják). De arra nem számítottunk, hogy a szakiskola és a speciális szakiskola – ahova szakértői bizottságok egyéni vizsgálatokat követően sorolják a fiatalokat – tanulói között ilyen csekélyek a különbségek. Mérhetőek ugyan a különbségek a két tanulói csoport között, de csekélyek.⁸ Alig alacsonyabb a speciális szakiskolások szülei között az érettségizettek aránya, alig magasabb a romák és a munkanélküli szülők aránya, a két csoport otthoni háttere nagyon hasonló. Nagyon hasonlóak a végzés utáni elhelyezkedési szándékok és a vélt esélyek, valamint a bévárakozások is. A prognosztizálható pályaelhagyás terén is hasonlóan vélekednek a két intézménytípusba járó fiatalok, és hosszú távú jövőképük is rímel egymásra, egyik sem optimistább a másiknál. Különbség talán abban van, hogy a speciális szakiskolákban valamivel elégedettebbek a fiatalok a helyzetükkel, és közöttük alacsonyabb a lemorzsolódás is. Ezt mi annak tulajdonítjuk, hogy a speciális szakiskolákban rendkívül sok segítő szakember, főleg gyógypedagógus dolgozik, így maga az intézmény missziója is a falai közé járó fiatalok segítésére, társadalmi beilleszkedésének előmozdítására irányul. A szakiskolák sokkal inkább szakképző intézménynek értelmezik magukat, ahol az elsődleges cél a szakma megtanítása. A náluk megjelenő tanulói rétegénél – amely mint láthattuk, minden háttérmutatójában nagyon hasonlít a speciális szakiskolába járókhoz – azonban a szakma elsajátíttatása fejlesztői, mentori, szociális segítség nélkül gyakran nem vezet formális eredményhez, azaz szakmunkás végzettséghez sem, nemhogy minőségi szakképzéshez. A szakiskolák nagy többségében sem kapacitás, sem elegendő speciális szaktudás nincs ahhoz, hogy a tanulók az általuk kitűzött célt elérjék, és ebben még önértelmezésük is akadályozza őket.

Még egy dogmával le lehet számolni az adatok elemzése után. Megvizsgáltuk ugyanis, hogy az iskolában és az iskolán kívül gyakorlók munkaerő-piaci esélyei hogyan viszonyulnak egymáshoz. Egészen minimális, matematikailag nem is mindig szignifikáns különbségeket mutatnak az adatok azok javára, akik tanulószereződéssel gyakorolnak, mint akik az iskolában vesznek részt gyakorlati oktatásban. Egyáltalán nincs szó arról, hogy akik az iskolában gyakorolnak, azok súlyos hátrányban lennének azokkal szemben, akik tanulószereződéssel a gazdaságban gyakorolnak. Utóbbiak ugyan átlagosan valamivel

8 Lásd erről Papp Gergő tanulmányának megállapításait és beszédes ábráit.

jobban sajátították el szakmájukat saját megítélésük szerint, egy picivel jobbaknak ítélik elhelyezkedési esélyeiket is, de néhány szakmában ez éppen fordítva van. A gyakorlat körülményeit is majdnem azonos mértékben ítélik meg pozitívan a fiatalok, egyedül a külső gyakorlóléhelyek felszereltségét látják lényegesen többen jónak. A fiatalok szeretik a szakképzés gyakorlati foglalkozásait, függetlenül attól, hogy az az iskolában vagy azon kívül folyik. Az a sokszor hallott, differenciálatlan állítás azonban, miszerint az iskolai gyakorlat lényegesen rosszabb, hátrányosabb a diáknak, mint a gazdaság szereplőinél folytatott gyakorlat, nem állja meg a helyét. A kép ennél sokkal árnyaltabb, és inkább az iskola és a gazdaság együttműködésére hívja fel a figyelmet, nem a hangsúly áthelyezésére egyik szereplőről a másikra.

Az itt leírt információk egy részét már korábban is tudtuk, más részét sejtettük, és most újabb adatokkal támasztottuk alá, egy harmadik részét pedig újdonságnak tekinthetjük, amely a szakmai nyilvánosságban eddig nem kapott teret. Ezek „megemésztését”, átgondolását, megvitatását ajánljuk mindazoknak, akik bármilyen felelősséget viselnek a szakképzési rendszerben, hogy a tényekre, a háttér-információkra is érzékenyen gondolhassák át korábbi és még meg nem hozott döntéseiket. Biztosak vagyunk abban, hogy ha ezt megteszik, nem ugyanazokat a döntéseket hozzák meg a jövőben, mint amit ezen információk nélkül hoztak volna, és e korrekciók a legtöbb érdekelt szereplő, de legfőképp egész társadalmunk közössége számára előnyösek lesznek.

